

บทความพิเศษ (Special Article)

ต้นแบบสันติภาพและสันติศึกษาในกรอบคิดของ Johan
Galtung: ความรุนแรงทางตรง ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง
และความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม
(Original Formulations of Peace and Peace Studies
in Johan Galtung's Conceptual Framework: Direct
Violence, Structural Violence and Cultural Violence)

ศรีสมภพ จิตร์ภิรมย์ศรี (Srisompob Jitpiromsri)¹

(Received: June 3, 2024; Revised: June 11, 2024; Accepted: June 19, 2024)

Johan Vincent Galtung บิดาของวิชาการสันติภาพในโลกปัจจุบันได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2567 Galtung เป็นนักสังคมวิทยาชาวนอร์เวย์ ผู้ก่อตั้งสาขาการศึกษาวิชาสันติภาพและความขัดแย้ง และได้ริเริ่มก่อตั้งสถาบันวิจัยสันติภาพแห่งออสโล (Peace Research Institute Oslo (PRIO) แห่งประเทศนอร์เวย์ซึ่งมีชื่อเสียงระดับโลกในปี พ.ศ. 2502 ในเรื่องการวิจัยสันติภาพ นอกจากนี้ เขายังเป็นผู้ก่อตั้งวารสารชั้นนำของโลกทางวิชาการในการวิจัยสันติภาพ คือ Journal of Peace Research ในปี พ.ศ. 2507 ซึ่งยังคงเป็นวารสารวิชาการชั้นนำด้านสันติภาพตลอดมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนั้นแล้ว Galtung ยังเป็นศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยออสโลและมหาวิทยาลัยชั้นนำอื่น ๆ ในโลก บทความพิเศษฉบับนี้จะทบทวนแนวคิดต้นแบบเรื่องสันติภาพของ

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สถาบันวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคใต้ สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (Assistant Professor Dr., Center for Conflict Studies and Cultural Diversity (CSCD), Institute for Peace Studies, Prince of Songkla University) Email: srisompob.j@psu.ac.th

Johan Galtung พร้อมทั้งนัยสำคัญของแนวคิดดังกล่าวต่อวิชาการด้านสันติศึกษาในปัจจุบัน²

น่าสังเกตว่าสังคมไทยรู้จักคุ้นเคยกับความคิดของ Galtung มากขึ้นเมื่อมีความขัดแย้งที่รุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ตลอดจนความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศไทยหลังการรัฐประหารเมื่อ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 ซึ่งทำให้วงการวิชาการและการเคลื่อนไหวทางสังคมของไทยได้นำเอาแนวคิดของเขามาใช้มากขึ้น³ จุดเด่นของแนวคิด Galtung คือการอธิบายความหมายของ สันติภาพ (Peace) โดยเริ่มต้นจากคำว่า “ความรุนแรง” (Violence) ก่อน จากการพิจารณาบทความทางวิชาการชิ้นหนึ่งของ Galtung ที่เขียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2512 ชื่อ “Violence, Peace, and Peace Research” (Galtung, 1969) Galtung เริ่มต้นด้วยการให้คำนิยามที่น่าสนใจว่า “ความรุนแรงจะปรากฏขึ้นเมื่อมนุษย์ได้รับอิทธิพลที่ทำให้การบรรลุถึงเป้าหมายอย่างแท้จริงทั้งในทางร่างกายและจิตใจต่ำกว่าการบรรลุถึงความสามารถของพวกเขาหรือเธอที่มีอยู่จริง” กล่าวในอีกแง่หนึ่ง นี่เป็นการเริ่มต้นมองความรุนแรงในอีกแบบหนึ่งที่มีใช้แบบที่มีการใช้กำลังต่อร่างกาย การยิง การฆ่ากัน หรือการใช้อาวุธประหัตประหาร อย่างที่คนทั่วไปเข้าใจ แต่กลับมีการใช้คำว่า ศักยภาพหรือการบรรลุถึงความสามารถที่มีอยู่ (Potentiality) และสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น (Actuality) ในตัวมนุษย์ซึ่งมีความแตกต่างกัน ปรากฏการณ์อื่นทำให้เกิดช่องว่างของความแตกต่างในศักยภาพและความจริงเช่นว่าในตัวมันเองคือความรุนแรง ยิ่งไปกว่านั้น เรายังมองว่าความรุนแรงคือการไปเพิ่มระยะห่างระหว่างศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่กับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นให้มากยิ่งขึ้น หรือการไปขัดขวางความพยายามในการลดระยะห่างเหล่านั้นด้วย

² ประวัติและผลงาน Galtung ดูใน Valentina Bartolucci, “Johan Vincent Galtung: A Trailblazer of Peace and Hope,” <https://www.euprapeace.org/news/2024/02/johan-vincent-galtung-trailblazer-peace-and-hope>

³ จากการค้นหาใน google ด้วยคำว่า “โยฮัน กัลตุง” พบว่ามีเอกสาร หนังสือและบทความที่เกี่ยวกับงานของ Galtung ในภาษาไทยประมาณ 80 กว่าชิ้น งานแปลชิ้นแรกที่ปรากฏในภาษาไทยคือ เศษฯ ดั่งสีฟ้า แปล, โยฮัน กัลตุง เขียน, การเปลี่ยนแปลงขับเคลื่อนความขัดแย้งด้วยสันติวิธี, กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2550.

กล่าวในอีกแง่หนึ่ง Galtung พูดถึงระดับของการบรรลุถึงศักยภาพของมนุษย์ ที่ต้องขึ้นอยู่กับความเป็นไปได้ของความรู้และทรัพยากรที่มีอยู่จริง หากความรู้และทรัพยากรถูกผูกขาดโดยชนชั้นนำหรือกลุ่มคนบางกลุ่มหรือถูกนำมาใช้เพื่อเป้าหมายอื่นที่มีใช้เพื่อประโยชน์แห่งมนุษย์ นั่นก็หมายความว่าระดับความเป็นไปได้ของความรู้และทรัพยากรที่มีอยู่จริงต่ำกว่าระดับของศักยภาพ และความรุนแรงก็ได้ปรากฏขึ้นแล้วในระบบ นอกจากความรุนแรงทางอ้อมดังกล่าว ยังมีความรุนแรงทางตรงเกิดขึ้นเมื่อเครื่องมือหรือกลไกในการทำบรรลุศักยภาพของมนุษย์ไม่เพียงแค่ออกขัดขวาง ระงับยับยั้ง แต่ยังถูกทำลายไปโดยตรง ดังนั้น เมื่อเกิดสงครามขึ้น ก็จะเกิดความรุนแรงทางตรงขึ้น เพราะการฆ่ากันหรือทำร้ายให้บาดเจ็บทำให้ “ความจริงในการบรรลุถึงความสามารถหรือความเข้มแข็งในทางร่างกาย” มีระดับต่ำกว่า “ความสามารถในทางร่างกายของมนุษย์เท่าที่มีอยู่อย่างเต็มศักยภาพ” แต่ทว่ามันยังเกิดความรุนแรงทางอ้อมได้เหมือนกัน ถ้าหากความรู้และทรัพยากรที่มีอยู่ถูกบิดเบือนไปใช้ในทางที่ไม่สร้างสรรค์หรือทำให้ความเป็นจริงไม่เข้าไปใกล้กับศักยภาพ

การวิเคราะห์เรื่องความรุนแรงยังมีความหมายที่ละเอียดและลึกซึ้งยิ่งขึ้น เมื่อ Galtung เสนอให้พิจารณาลักษณะเด่นในหลายมิติของการให้ความหมายของความรุนแรง ดังต่อไปนี้

ลักษณะเด่นประการแรก คือ เราจะต้องแยกแยะระหว่างความรุนแรงเชิงกายภาพและความรุนแรงทางจิตใจ (Physical and Psychological Violences) ภายใต้ง่อนไขของความรุนแรงเชิงกายภาพ มนุษย์ถูกทำให้เจ็บปวดทางร่างกายจนถึงระดับที่มีการฆ่ากันให้ถึงตาย นอกจากนี้ ยังคงมีการแยกแยะระหว่างความรุนแรงเชิงชีววิทยา ซึ่งไปลดความสามารถทางกายให้ต่ำกว่าระดับศักยภาพเท่าที่พอจะเป็นไปได้ และความรุนแรงเชิงกายภาพโดยตัวของมันเองก็คือ “การไปเพิ่มข้อจำกัดทางกายภาพ” ในการเคลื่อนไหวของมนุษย์ เช่น ถูกขัง ถูกล่ามโซ่ และยังหมายถึงโอกาสการเข้าถึงการคมนาคมที่ไม่เท่าเทียมกันโดยที่คนส่วนใหญ่ในหมู่ประชากรถูกจำกัดการเคลื่อนที่ ขีดจำกัดการเดินทางหรือการคมนาคมสื่อสาร ในขณะที่การเคลื่อนไหวเดินทางก็ถูกผูกขาดอยู่ที่คนส่วนน้อย ในเมืองใหญ่มีสนามบิน รถไฟฟ้า รถใต้ดิน ทางด่วน

พิเศษ แต่ต่างจังหวัดมีถนนลูกรัง ถนนฝุ่น นอกจากนี้ ยังมีปัญหาเรื่องโอกาสในการเข้าถึงสิทธิทางกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ใช่กฎแบบสองมาตรฐาน คนบางกลุ่มทำอะไรก็ถูกหาว่าผิดกฎหมายไปหมด ในขณะที่คนอีกกลุ่มทำผิดกฎหมายเช่นกัน แต่ก็ได้รับการยกเว้นการลงโทษ คนไร้อำนาจทำผิดกฎหมายโดยไม่มีการอนุญาตแม้แต่การประกันตัว ในขณะที่ผู้มีอำนาจถูกคุมตัวแต่ได้รับการยกเว้นเป็นพิเศษและได้รับการรักษาพยาบาลอย่างดีในเรือนจำเมื่อทำผิดกฎหมาย เป็นต้น เรื่องเหล่านี้คือการแสดงให้เห็นว่ามีความรุนแรงเกิดขึ้นแล้ว

แต่การวิเคราะห์ดังนี้ยังมีความสำคัญน้อยกว่าการแยกแยะระหว่างความรุนแรงที่กระทำต่อร่างกายและความรุนแรงที่กระทำต่อจิตวิญญาณ ซึ่งความรุนแรงในแบบหลังนี้รวมความถึงการโกหก การล้าสมอง การยัดเยียด ปลุกฝังอุดมการณ์ด้านเดียว การข่มขู่คุกคามด้วยอำนาจแฝงเร้น ฯลฯ อันทำให้คนส่วนใหญ่ถูกลดศักยภาพในทางจิตใจ เช่น การหลอกลวง สร้างข่าวปลอม แบบ Fake News ปฏิบัติการข้อมูลข่าวสารแบบที่เรียกกันว่า Information Operation (IO) เพื่อโจมตีใส่ร้ายกัน หรือการที่รัฐเชื่อในการสร้างความจริงที่ถูกต้องของตนเองฝ่ายเดียวโดยกดทับความรู้หรือความจริงด้านอื่น ๆ ของคนกลุ่มอื่นในสังคม เป็นต้น

ลักษณะเด่นประการที่สอง คือ ความแตกต่างระหว่างแนวทางใช้อิทธิพลที่เป็นบวกและแนวทางที่เป็นลบ ดังนั้น เราถือว่าคนเราถูกทำให้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของคนอื่นมิใช่เพียงแค่ว่าเมื่อเขาหรือเธอไม่ทำอะไรที่ผู้มีอิทธิพลมองว่าเป็นสิ่งผิดที่จะต้องถูกลงโทษตามมา แต่ยังหมายรวมถึงการที่คนบางคนได้รับอิทธิพลด้วยการยอมรับรางวัลสินจ้างในเมื่อเขาหรือเธอยอมกระทำตามสิ่งที่ผู้มีอิทธิพลมองว่า “ถูกต้อง” ในสภาพแบบนี้ ปรากฏการณ์ความรุนแรงแทนที่จะไปเพิ่มข้อจำกัดต่อการเคลื่อนไหวของเขาและเธอ ข้อจำกัดนี้อาจจะถูกทำให้ลดลง ความสามารถทางกายถูกทำให้ขยายออกไปแทนที่จะลดลง และการกระทำแบบนี้ถ้าจะเป็นไปด้วยความยินยอมของผู้ถูกใช้อิทธิพลเองเสียด้วย

แต่การกระทำแบบนี้จะถือว่าเป็นความรุนแรงได้ไหม? คำตอบคือ ใช่ เพราะผลลัพธ์โดยสุทธิก็คือ มันทำให้มนุษย์ถูกกีดกันไม่ให้บรรลุถึงความสามารถหรือศักยภาพของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด การถูกหลอกให้เข้าใจ

ไขว้เขวก็ทำให้มนุษย์ไม่พัฒนาจริง ๆ เพราะคนที่ถูกหลอกไม่มีทางพัฒนาตัวเองอย่างแท้จริง สังคมก็ไม่มีการพัฒนาศักยภาพ ดังนั้น การโกหกหลอกลวงหรือ ตระบัดสัตย์ก็คือความรุนแรง

ลักษณะเด่นประการที่สาม คือ ความแตกต่างระหว่างผู้ถูกระทำหรือ เป้าของการกระทำความรุนแรง คำถามก็คือ ในปฏิบัติการใช้ความรุนแรงนั้น มีผู้ถูกระทำที่ได้รับความเจ็บปวดหรือไม่? เราจะพูดถึงความรุนแรงได้ไหมถ้า หากไม่มีการกระทำให้เกิดความเจ็บปวดทั้งในทางร่างกายและในทางจิตใจต่อ เป้าของการกระทำความรุนแรง Galtung อธิบายว่าสถานการณ์เช่นนี้คือสิ่งที่ เรียกว่า “การเกิดความรุนแรงอย่างย่นย่อตัดตอน” (Truncated Violence) ประเด็นนี้มีความหมายเป็นอย่างมาก เมื่อปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือชาติ ๆ หนึ่ง มีการกระทำที่สื่อว่าจะใช้ความรุนแรงในทางกายภาพ ไม่ว่าจะโดยการขว้างก้อนหิน เตือน การทดลองใช้อาวุธนิวเคลียร์เชิงยุทธวิธี (กรณีรัสเซียในสงครามยูเครน) การมาเยี่ยมบ้านผู้ต้องสงสัยหรือผู้มีความเห็นต่างบ่อย ๆ โดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายที่ถือ ปืน (กรณีจังหวัดชายแดนภาคใต้ในพื้นที่กฎหมายพิเศษ) การเรียกไปคุยปรับ ทศนคตัวอย่างนุ่มนวลแกมบังคับ (คสช. เรียกคนมาปรับทัศนคติได้อำนาจการ รัฐประหาร) ซึ่งอาจจะไม่มีความรุนแรงทางตรงในแง่ที่ไม่มีใครถูกทุบตีหรือได้รับ บาดเจ็บล้มตาย แต่ก็มี การข่มขู่ว่าจะใช้ความรุนแรงทางกายภาพและคุกคามใน ทางอ้อมอันมีผลกระทบต่อจิตใจ ซึ่งถือเป็นความรุนแรงในทางจิตวิทยา เพราะ เป็นการสร้างขีดจำกัดหรือกดดันต่อการกระทำของมนุษย์ การกระทำเช่นนี้ เกิดขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมาย มีความตั้งใจกระทำการ เช่น ในการเมืองระหว่าง ประเทศ หลักนิยมในการถ่วงดุลอำนาจก็เป็นการขู่กันแบบนี้ เหมือนกับการ โกหกหลอกลวง การบิดเบือนความจริง ทั้งหมดนี้เป็นการทำร้ายมนุษย์อีกแบบ หนึ่ง ในทฤษฎีสันติภาพเราจึงมองว่าการโกหกไม่ได้มีความเลวร้ายน้อยกว่าการ ทำร้ายร่างกายโดยตรงเลย นอกจากนี้ การทำลายวัตถุ ข้าวของหรือทรัพย์สิน อาจจะไม่ได้ถือเป็นความรุนแรงทางกายภาพต่อร่างกายตามค่านิยมข้างต้น แต่เป็น ความรุนแรงต่อจิตใจ เช่น การทำลายทรัพย์สินเพื่อข่มขู่จะใช้ความรุนแรงต่อบุคคลที่เป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้น ๆ เป็นต้น เหตุการณ์ความรุนแรงในจังหวัด

ชายแดนภาคใต้ที่ผู้ก่อเหตุมีการทำลายทรัพย์สิน อาคารร้านค้า หรือสวนยาง ก็เป็นผลต่อจิตใจของคนในพื้นที่อย่างหนักหน่วง ทำให้ต้องอพยพหนีภัยกัน

ลักษณะพิเศษประการที่สี่ คือ การพิจารณาในแง่ผู้กระทำความรุนแรง คำถามคือ ในเหตุการณ์นั้น ๆ มีตัวบุคคลผู้กระทำความรุนแรงหรือไม่? เราจะพูดว่ามีความรุนแรงไหมถ้าไม่มีตัวบุคคลที่กระทำความรุนแรงโดยตรง? นี่คือสิ่งที่เรียกในตอนต้นว่า การเกิดความรุนแรงอย่างย่นย่อตัดตอน (Truncated Violence) เรื่องแบบนี้มีความหมายมาก เราควรจะกล่าวอ้างถึงชนิดของความรุนแรงที่ปรากฏว่า “มีผู้กระทำความรุนแรง” เป็นความรุนแรงโดยบุคคลหรือความรุนแรงโดยตรงและเรียกความรุนแรงที่ “ไม่มีผู้กระทำ” ที่ระบุตัวบุคคลได้ว่าความรุนแรงเชิงโครงสร้าง หรือความรุนแรงทางอ้อม

ในทั้งสองกรณีนี้ ปังเจกบุคคลอาจถูกฆ่า ถูกกระเบิดหรือโดนหันเป็นชิ้น ๆ ถูกทุบตีหรือทำให้บาดเจ็บ หรืออาจจะถูกหลอกลวงบิดเบือนด้วยการใช้วิธีให้รางวัลามิสสินจ้าง ถูกหลอกลวงใช้งาน กดทับและปราบปรามทางความคิดก็ได้ แต่ในกรณีที่ใช้ความรุนแรงทางตรง ผลลัพธ์ที่ตามมาอาจถูกโยกกลับไปที่คุณค่าในฐานะตัวแสดงความรุนแรงได้ รู้ว่าใครทำ ในกรณีที่สองไม่มีความหมายแบบนี้ ไม่มีบุคคลใดที่ทำร้ายใครโดยตรงภายในโครงสร้างของความรุนแรง แต่ทว่า “ความรุนแรงถูกประดิษฐ์ขึ้นมาภายในตัวโครงสร้าง (ทางสังคม)” และ “ถูกแสดงออกมาในรูปของอำนาจที่ไม่เท่ากัน” ผลที่ตามมาคือความไม่เสมอภาคในโอกาสชีวิตของมนุษย์ในสังคม

ตัวอย่างเช่น ความยากจนและการขาดโอกาสที่ดีในการศึกษาคือความรุนแรงเชิงโครงสร้าง รวมถึงการขาดวัคซีนป้องกันโควิด 19 ที่มีคุณภาพคือความรุนแรงเชิงโครงสร้างด้วยเช่นกัน เพราะการฉีดวัคซีน โควิดต้องแข่งกับเวลา การหาวัคซีนที่ดีและมีประสิทธิภาพดีกว่าจะแข่งกับเวลาการแพร่ขยายเชื้อไวรัส และการกลายพันธุ์ไวรัสได้ ในขณะที่ประเทศอื่น ๆ ในโลกมีเทคโนโลยีการฉีดวัคซีนที่ได้ประสิทธิภาพมากกว่า การที่รัฐบาลใดเลือกวัคซีนที่ได้ผลน้อยกว่าอาจเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ทำให้ประชาชนไม่มีทางเลือกและต้องตายด้วยไวรัสทั้ง ๆ ที่สามารถหลีกเลี่ยงได้ นอกจากนี้ ความรุนแรงเชิงโครงสร้างยัง

แสดงออกในกระบวนการยุติธรรมซึ่งมีการดำเนินคดีทางกฎหมายโดยไม่มีการให้ประกันตัวผู้ถูกกล่าวหาซึ่งเป็นสิทธิพื้นฐานทางกฎหมาย เป็นต้น

ความรุนแรงแบบที่เห็นได้ชัดจนว่ามีสัมพันธภาพระหว่าง ผู้กระทำ-ผู้ถูกกระทำ เป็นความรุนแรงอย่างเปิดเผย เพราะมองเห็นได้ชัด เป็นการกระทำต่อบุคคลเพราะเห็นได้ว่ามีคนที่จะทำความรุนแรง แต่ความรุนแรงที่ไม่มีความสัมพันธ์แบบดังกล่าวเรียกว่าโครงสร้างหรือเป็นเรื่องเชิงโครงสร้าง ตัวอย่างเช่น ถ้าสามีคนหนึ่งทุบตีภรรยาของตัวเอง นี่เป็นเรื่องตัวบุคคล แต่ในสังคมซึ่งชายที่เป็นสามีทำร้ายและกดขี่ภรรยามีจำนวนมากมานับเป็นล้าน ๆ คน นี่เป็นเรื่องเชิงโครงสร้าง ในบางสังคมที่อายุเฉลี่ยของคนรววยสูงกว่าคนจน นับเป็นสองถึงสามเท่า เราถือว่าเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างด้วย แม้จะไม่สามารถชี้ชัดได้ว่ามีใครทำร้ายใครโดยตรง เราอาจจะเรียกเงื่อนไขดังกล่าวว่า ได้เกิดความอยุติธรรมทางสังคมขึ้น

ลักษณะพิเศษประการที่ห้า คือ ความแตกต่างระหว่างการตั้งใจและการไม่ตั้งใจทำความรุนแรง ลักษณะอันนี้มีความสำคัญมากเมื่อจะต้องตัดสินว่า “ใครมีความผิด” เพราะแนวคิดเรื่องความผิดจะดูที่เจตนาหรือความตั้งใจกระทำการ ในขณะที่คำนึงถึงความรุนแรงในปัจจุบันส่วนมากมักจะดูในด้านผลลัพธ์ของความรุนแรง ความสัมพันธ์เชื่อมโยงอันนี้มีความสำคัญมากเพราะมันนำไปสู่การเน้นที่อคติในด้านความรุนแรง สันติภาพ และความคิดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ระบบจริยธรรมที่เน้นไปที่ความรุนแรงโดยเจตนาจะทำให้ไม่สามารถมองเห็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างในผลรวมโดยสุทธิของมัน แต่ก็ไม่ใช่จะต้องหันไปดูที่ความรุนแรงเชิงโครงสร้างแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น Galtung สรุปว่า ถ้าความสนใจของเราอยู่ที่สันติภาพ และสันติภาพคือการไร้ซึ่งความรุนแรง เพราะฉะนั้น ปฏิบัติการสันติภาพก็ควรมุ่งตรงไปที่การต่อต้านทั้งความรุนแรงต่อบุคคลและความรุนแรงเชิงโครงสร้างด้วย

ลักษณะพิเศษประการที่หก คือ ประเพณีที่มักจะแยกระหว่างความรุนแรงออกเป็นสองระดับ คือ ความรุนแรงที่เปิดเผยและความรุนแรงที่แฝงเร้น ความรุนแรงที่เปิดเผยไม่ว่าจะเป็นการกระทำต่อบุคคลหรือโครงสร้าง เป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้ชัดแม้ว่าจะไม่ใช่เป็นความรุนแรงทางตรง ส่วนความรุนแรงแฝงเร้น

เป็นบางสิ่งหรือเรื่องบางอย่างที่ไม่ปรากฏให้เห็นว่าอยู่ที่จุดเกิดเหตุการณ์ แต่ลึก ๆ แล้วเกิดปัญหาขึ้นได้โดยง่าย เพราะความรุนแรงโดยคำนิยามก็คือสาเหตุของความแตกต่าง (หรือสาเหตุที่ทำให้ความแตกต่างไม่ลดลง) ระหว่างการบรรลุศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่และสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น การเพิ่มความรุนแรงอาจจะมาจากการเพิ่มระดับหรือการปลดระดับการบรรลุศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่และการปลดระดับความเป็นจริงที่เกิดขึ้น เรามีความรุนแรงที่แฝงเร้นเมื่อสถานการณ์เกิดความไม่แน่นอนมากเสียจนกระทั่งการบรรลุศักยภาพที่เป็นจริงลดลง

สำหรับความรุนแรงในระดับปัจเจกบุคคลนั้นก็หมายความว่า การเกิดปัญหาทำลายเพียงเล็กน้อยก็สามารถจุดชนวนความรุนแรงขนาดฆ่าฟันกันได้ อย่างขนานใหญ่หรือเกิดหายนะได้อย่างใหญ่หลวง เพื่อให้เข้าใจง่ายบางทีเราอาจพูดถึงเงื่อนไขความรุนแรงเชิงโครงสร้างว่า “ความไม่เป็นธรรมทางสังคม”

ถ้าสันติภาพคือการไร้ซึ่งความรุนแรง แนวคิดสันติภาพของ Galtung เสนอว่าเราควรจะไปหาที่ความรุนแรงทั้งที่กระทำต่อตัวบุคคลและความรุนแรงเชิงโครงสร้างด้วย ความรุนแรงเชิงโครงสร้างโดยไม่มีเป้าหมายเฉพาะบุคคลเป็นสิ่งที่มีความหมาย ความรุนแรงที่ย่นย่อตัดตอนอาจจะไปไกลถึงขั้นทำลายทั้งผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ มันอาจจะเป็นตัวคุกคามที่ทำให้คนจำเป็นต้องยอมจำนนต่ออำนาจ (ยอมเจียบเจี้ยว หรือปิดปากตัวเอง) ถ้าสันติภาพคือการไร้ซึ่งการใช้ความรุนแรง เราควรมองปัญหาเป็นอันเดียวกันทั้งความรุนแรงทางตรงและทางอ้อม ความรุนแรงที่เปิดเผยและไม่เปิดเผย เพราะมันทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างศักยภาพและความเป็นจริง

ดังนั้น จึงไม่มีเหตุผลอันใดที่จะทำให้เราเชื่อได้ว่าความรุนแรงเชิงโครงสร้างทำให้เกิดความทุกข์ยากเจ็บปวดน้อยกว่าความรุนแรงทางตรง ความรุนแรงทั้งสองแบบทำให้เกิดความเจ็บปวดมากพอ ๆ กัน และอาจจะเชื่อมโยงไปหากันเป็นเนื้อเดียวกันก็ได้ ในกรณีเช่นนี้ เห็นได้ชัดว่าการดำเนินคดีอาญาในกฎหมายมาตราบางอย่างที่ศาลไม่ยอมให้มีการประกันตัว แม้ว่าจะไม่เป็นความรุนแรงทางตรงต่อร่างกายและชีวิตของผู้ถูกกล่าวหา แต่ก็ทำให้เกิดความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัสในทางจิตใจ จนเกิดการประท้วงอดอาหารในเรือนจำ

ขณะถูกควบคุมตัว ซึ่งในท้ายที่สุดก็เรื่องก็จบลงด้วยการเสียชีวิตของผู้ต้องหาในเรือนจำ เรื่องเริ่มจากความรุนแรงที่แฝงเร้น ความรุนแรงเชิงโครงสร้างและจบลงด้วยความรุนแรงต่อร่างกายและชีวิต เรื่องนี้สังคมก็รับความเจ็บปวดไปด้วย (Khaosod English, 2024)

ความรุนแรงเชิงโครงสร้างเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นเป็นความต่อเนื่องและมีความเสถียร ในขณะที่ความรุนแรงต่อบุคคลทางตรงมักจะแสดงให้เห็นลักษณะความไม่แน่นอน แกว่งไกวสูงต่ำในระยะเวลายาวนานต่อเนื่อง (นับโดยจำนวนคนตายหรือบาดเจ็บ) นี่คือการสรุปลักษณะเด่นในมิติที่แสดงเป็นคู่ ๆ ของความรุนแรง ปัญหาประการแรก คือ การผสมผสานกันของลักษณะความรุนแรงหกอย่างนี้จะเป็นไปได้หรือไม่ ความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ไม่มีวัตถุประสงค์เป้าหมายก็มีความหมาย การก่อความรุนแรงแบบย่นย่อตัดตอนอาจจะเลยไปถึงขั้นกำจัดทั้งผู้กระทำการและผู้เป็นเป้าหมายในการใช้ความรุนแรง ความรุนแรงระดับปัจเจกบุคคลมีความหมายในแง่การคุกคาม การเดินขบวนแม้ไม่มีใครถูกตีและความรุนแรงเชิงโครงสร้างยังมีความหมายในแง่ที่เป็นตัวแบบในแง่รูปแบบนามธรรมเพื่อข่มขู่คุกคามคนให้ยอมอยู่ใต้อำนาจ เช่น บอกว่าถ้าท่านไม่ทำตัวให้ดี เราอาจจะนำเอาโครงสร้างแบบเก่าที่ไม่มีใครยอมรับกลับมาใช้ใหม่อย่างที่เราเคยใช้ การขู่จะใช้ความรุนแรง การขู่รัฐประหารยึดอำนาจโดยทหาร เป็นต้น

แนวคิดเรื่องความรุนแรงของ Johan Galtung นำไปสู่ความคิดเรื่องสันติภาพที่ซับซ้อนและกว้างขึ้น Galtung เสนอว่าต้องมองปัญหานี้เหมือนเหรียญสองด้าน สันติภาพคือไม่มีความรุนแรงต่อบุคคลและไม่มีความรุนแรงในระดับโครงสร้างด้วย นี่คือสิ่งที่จะถูกเรียกว่า สันติภาพเชิงบวกและสันติภาพเชิงลบ

ภาพที่ 1 แนวคิดเรื่องความรุนแรงและสันติภาพของ Johan Galtung
(The Extended Concepts of Violence and Peace)

กล่าวคือ ในทางทฤษฎี สันติภาพเป็นเรื่องของการสร้างความสมดุลและสร้างความเสมอภาคโดยทั่วไป คือ การพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจและการตัดสินใจร่วมกัน ดังนั้น ในการพูดคุยสันติภาพนั้น การควบคุมเรื่องการใช้ความรุนแรง การลดความขัดแย้งที่ใช้กำลังอาวุธ แม้จะมีความสำคัญแต่เป็นเรื่องรองลงมา ในแผนปฏิบัติการร่วมเพื่อสร้างสันติสุขแบบ องค์รวม Joint Comprehensive Plan towards Peace (JCPP) ที่คณะพูดคุยสันติสุขฝ่ายไทยและปีอาร์เอ็น เห็นชอบใน 3 หลักการ คือ การลดความรุนแรง การปรึกษาหารือกับประชาชน และการแสวงหาทางออกทางการเมือง แต่ในปัจจุบันแผนนี้ให้ความสำคัญอย่างมากต่อการลดความรุนแรงซึ่งนับเป็นจุดเน้นที่สันติภาพเชิงลบเท่านั้น (The Nation, 2024)

หลังจากผ่านไป 20 ปี ของการเขียนบทความแรก ในปี 1990 Johan Galtung เพิ่มแนวคิดอีกอย่างเข้าไปในสมการ แนวคิดนั้นคือ “ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม” (Galtung, 1990) ในบทความดังกล่าว ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม

คือ การทำให้ความรุนแรงทั้งทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้างดูเป็นสิ่งที่ถูกต้อง หรือไม่เป็นสิ่งผิด (เช่น ยุยง ส่งเสริม หรือยอมรับมัน) Galtung มองว่า เราควรมีการตั้งคำถามต่อความชอบธรรมของการใช้ความรุนแรงว่ามีหรือไม่? ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมเป็นกลไกทางจิตวิทยาที่แฝงอยู่ภายในระบบที่ทำให้คนเชื่อและทำตามอำนาจ การศึกษาเรื่องความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม คือ การชี้ให้เห็นว่าคนในสังคมมองว่าการใช้ความรุนแรงทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้างเป็นสิ่งถูกต้องชอบธรรมและเป็นที่ยอมรับได้ในสังคม

ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม คือ ปรากฏการณ์ในบางแง่มุมของวัฒนธรรมหรือพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นในด้านศาสนา อุดมการณ์ ภาษาและศิลปะ หรือแม้แต่วิชาการสาขาใดก็ตาม รวมทั้งวิทยาศาสตร์ด้วย ที่ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นเหตุผลหรืออ้างความชอบธรรมต่อปฏิบัติการความรุนแรงทั้งทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ดังจะเห็นได้จากการแสดงสัญลักษณ์ทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นรูปดาว ไม้กางเขน ดาวเดือน ธง เพลงชาติ หรือการเดินสวนสนามของทหาร รูปของผู้นำสูงสุดที่แขวนในที่ต่าง ๆ การกล่าวปราศรัยปลุกกระตม และโปสเตอร์ สิ่งเหล่านี้ล้วนจะเป็นสัญลักษณ์ของความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมก็ได้

เพื่อให้ความหมายให้ลึกและละเอียดยิ่งขึ้น Galtung ได้ย้อนกลับไปดูคำอธิบายที่ว่าเมื่อกล่าวถึง “ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม” แล้ว ด้านตรงข้ามของความรุนแรงก็คือสันติภาพ (เหมือนเหรียญสองด้านดังกล่าวข้างต้น) ดังนั้นสิ่งที่ตรงข้ามกับความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมคือ “สันติภาพในเชิงวัฒนธรรม” (Cultural Peace) ซึ่งหมายถึงอีกด้านหนึ่งของวัฒนธรรมที่ถูกใช้เป็นข้ออ้างเหตุผลหรือสร้างความชอบธรรมให้แก่ทั้งสันติภาพทางตรงและสันติภาพในเชิงโครงสร้าง ถ้าวัฒนธรรมในสังคมมีมากมายและหลากหลายรูปแบบ “วัฒนธรรมสันติภาพ” ก็แฝงอยู่ในนั้นด้วย

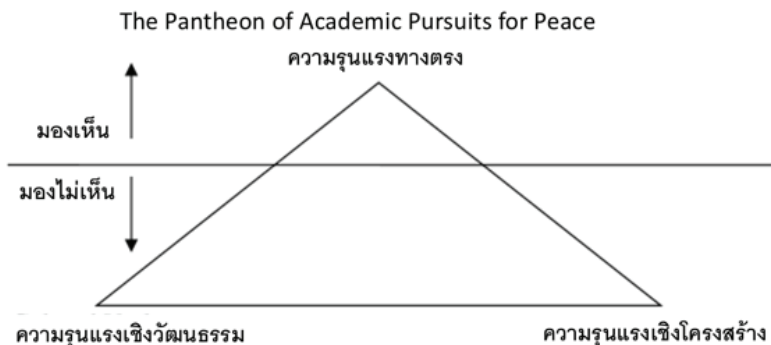
อีกด้านหนึ่ง ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมทำให้ความรุนแรงทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้างดูเหมือนว่าจะดี หรือถูกต้อง หรืออาจจะดูเป็นเรื่องที่ไม่ผิด ถ้าหากรัฐศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องสองอย่างคือ การใช้อำนาจ และการสร้างความชอบธรรมแก่การใช้อำนาจ การศึกษาเรื่องความรุนแรงก็ควรจะเกี่ยวข้องกับเรื่องสองเรื่อง คือ การใช้ความรุนแรง และการสร้างความชอบธรรมแก่การใช้

ความรุนแรง กลไกทางจิตวิทยาที่จำเป็นต้องมี คือ การปลูกฝังบ่มเพาะความคิดดังกล่าวในการใช้ความรุนแรง ส่วนการศึกษาเรื่อง “ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม” จะเน้นความสำคัญของวิธีการสร้างความรุนแรงทางตรง และช่วยทำให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างมีความชอบธรรมและเป็นที่ยอมรับได้ในสังคม

วิธีการหนึ่งที่ทำให้ความรุนแรงในเชิงวัฒนธรรมทำงานได้ดีก็คือเปลี่ยนสีสันของคุณค่าในทางคุณธรรมของการกระทำความรุนแรงจากสีแดง อันเป็นสีต้องห้ามซึ่งมีนัยนรกแล้ว ไปสู่สีเขียวหรือสีเหลืองซึ่งเป็นสีที่มีความหมายว่าสังคมยอมรับได้ ตัวอย่างเช่น พูดว่า “การฆ่าเพื่อชาติเป็นความถูกต้อง การฆ่าเรื่องส่วนตัวเป็นสิ่งที่ผิด” หรือ “ฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาป” อีกวิธีหนึ่ง คือ ทำให้ความจริงเป็นสิ่งที่คลุมเครือ เพื่อที่ว่าคนจะได้มองไม่เห็นปฏิบัติการความรุนแรงหรือไม่เห็นข้อเท็จจริงของความรุนแรง หรืออย่างน้อยก็ไม่เห็นความรุนแรง การปิดบังหรือทำให้ประวัติศาสตร์การเมืองมีความคลุมเครือในสังคมไทยทำให้คนมองไม่เห็นความรุนแรงโหดร้ายที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ที่เกิดโดยชนชั้นนำ รูปแบบของความรุนแรงบางอย่างก็ปิดบัง ปิดเบือนได้ง่ายกว่าแบบอื่น ดังนั้นสันติศึกษาจึงจำเป็นจะต้องมี “การจัดกลุ่มแยกประเภทความรุนแรง” ในแบบเดียวกับวิชาพยาธิวิทยา (Pathology) ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญต่อแพทยศาสตร์และสาธารณสุขศาสตร์

ดังที่อธิบายไปแล้วในตอนต้นว่า Galtung มองความรุนแรงว่าเป็นการโจมตีต่อความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์หลายอย่าง โดยเฉพาะต่อชีวิตมนุษย์ การกดขี่ความรู้สึกพึงพอใจต่อความต้องการมนุษย์ที่เกิดขึ้นจริง ๆ ให้ตกต่ำกว่าศักยภาพที่น่าจะเป็นไปได้ การชู่ว่าจะใช้ความรุนแรงก็เป็นความรุนแรง จากนั้นเราสร้างตารางแยกประเภทความรุนแรงทั้งทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และจับไขว้กับความต้องการพื้นฐาน 4 แบบของมนุษย์ โดยแยกเป็นความต้องการมีชีวิตรอด (ด้านลบ: ความตาย) ความต้องการมีสวัสดิการชีวิต (ด้านลบ: ความทุกข์ยากเดือดร้อน) ความต้องการรักษาตัวตนอัตลักษณ์ (ด้านลบ: ความแปลกแยก) และความต้องการเสรีภาพ (ด้านลบ: การปราบปราม การกักขังหน่วงเหนี่ยว) ผลลัพธ์ก็คือความรุนแรงแปดประเภทและประเภทย่อย ๆ

ซึ่งสามารถจะมองเป็นได้ทั้งความรุนแรงทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (ดูรายละเอียดจากตารางข้างล่าง)

ภาพที่ 2 สามเหลี่ยมมหาวีรหารแห่งความรุนแรงและสันติภาพของ Johan Galtung

ตารางที่ 1 การจัดกลุ่มและแยกประเภทความรุนแรงของ Johan Galtung

	ความต้องการมีชีวิตรอด (Survival Needs)	ความต้องการสวัสดิการชีวิต (Well-Being Needs)	ความต้องการรักษาดำรงอัตลักษณ์ (Identity Needs)	ความต้องการเสรีภาพ (Freedom Needs)
ความรุนแรงทางตรง (Direct Violence)	การฆ่า	การทำร้ายให้บาดเจ็บ การจับตัว ยึดกุม ความทุกข์ยาก เดือดร้อน	ความแปลกแยกในสังคม การตกเป็นพลเมืองชั้นสอง	การปราบปราม การกักขังทรมาน การข่มขู่
ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (Structural Violence)	การกดขี่ขูดรีด	การกดขี่ขูดรีด	การแทรกแซง การทำให้แตกเป็นเศษเสี้ยว	การทำให้เป็นชายขอบ การแบ่งแยก

Johan Galtung, "Cultural Violence," *Journal of Peace Research*, Vol. 27, No. 3. (Aug., 1990), p. 292

Johan Galtung สรุปว่าความรุนแรงอาจจะเริ่มจากมุมใดก็ได้ในสามเหลี่ยมที่มีองค์ประกอบทั้งความรุนแรงทางตรง ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม และอาจจะข้ามไปมาได้ระหว่างสามมุมนี้ ถ้าโครงสร้างของความรุนแรงกลายเป็นภาวะสถาบันและวัฒนธรรมความรุนแรงถูกปลูกฝังใน

สังคม ความรุนแรงทางตรงอาจจะกลายเป็นสภาวะทางสถาบัน เป็นความรุนแรงเข้าไปเข้ามา กลายเป็นพิธีกรรม เหมือนการโจมตีที่แก้แค้นกัน อาการของโรคที่เกิดจากสามเหลี่ยมความรุนแรงนี้จะแตกต่างอย่างมากจากอาการของสามเหลี่ยมสันติภาพในทางวัฒนธรรม ซึ่งสันติภาพในทางวัฒนธรรมก่อให้เกิดสันติภาพเชิงโครงสร้าง มีลักษณะการอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกัน เกิดความสัมพันธ์แบบเสมอภาคระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ และสันติภาพโดยทางตรงด้วยปฏิบัติการแห่งการร่วมมือกัน มีความเป็นมิตร และรักกัน สามเหลี่ยมแบบนี้เป็นสามเหลี่ยมแห่งความดี ไม่ใช่สิ่งชั่วร้าย แต่เสริมความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน สามเหลี่ยมแห่งความดีจะได้มาด้วยการทำงานร่วมกันทั้งสามมุมในเวลาเดียวกัน

อาจจะสรุปได้ว่า Johan Galtung เชื่อว่าสันติศึกษาควรเป็นสาขาวิชาที่มีความเข้มแข็งในทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็เปิดตัวสู่สิ่งใหม่ที่มีสมรรถนะทางวิชาการ เช่น มนุษยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา เทววิทยา เป็นต้น การวิจัยสันติภาพควรจะเป็นตัวสู่วิทยาศาสตร์แห่งวัฒนธรรมมนุษย์ เป็นเหมือนวิหารความรู้อันเป็นที่สถิตของเทพเจ้าทั้งหลายแบบมหาวิหารแห่งเพ็นธีออน (Pantheon)

เอกสารอ้างอิง

- Bartolucci, V. (2024). *Johan Vincent Galtung: A Trailblazer of Peace and Hope*. The European Peace Research Association.
Retrieved May 29, 2024, from <https://www.euprapeace.org/news/2024/02/johan-vincent-galtung-trailblazer-peace-and-hope>
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191.
- Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, 27(3), 291–305.

Galtung, J. (2012). *Kan Plaeng Plian Khapkhluan*

Khwaengkhatyaeng Duai Santi Withi (D. Tangseefa, Trans.).

Khrongkan Chat Phim Kobfai.

Khaosod English. (2024). *WHO is bung talu wang, the person who died protesting article 112?* Khaosod English. Retrieved June 1, 2024, from

<https://www.khaosodenglish.com/politics/2024/05/14/who-is-bung-talu-wang-the-person-who-died-protesting-article-112/>

The Nation. (2024). *Thai negotiators agree joint roadmap for peace in insurgency-hit deep south*. The Nation. Retrieved June 1, 2024, from

<https://www.nationthailand.com/thailand/general/40035395>